

17. VE 18. YÜZYIL KIBRIS ŞER'İ MAHKEMELERİ VE ŞER'İYYE SİCİLLERİNE BİR BAKIŞ*

Ümit Güler

Batman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Yrd.Doç.Dr., umit.guler@batman.edu.tr

Geliş Tarihi/Received:

01.06.2017

Kabul Tarihi/Accepted:

01.06.2017

e-Yayım/e-Printed:

29.12.2017

ÖZ

17 ve 18. yüzyıllarda Kıbrıs, idarî ve adlî yapısı itibariyle tipik bir Osmanlı toprağıdır ve devlet merkezine bağlıdır. Kuruluşundan itibaren şer'î kaza usulünü benimsemiş olan Osmanlı Devleti'nde şer'î mahkemeler Tanzimat dönemine kadar her türlü hukukî ihtilafın ele alındığı bir kurum olmuştur. İslâm hukuk esaslarına istinat ettirilerek meydana getirilen bu mahkemeler geriye, devletin muhtelif devirlerindeki hukukî, iktisadî, dinî, askerî, idarî ve içtimaî hayatı hakkında çok değerli bilgiler ihtiva eden siciller bırakmıştır. Konunun öneminden hareketle bu makalede söz konusu döneme ait Kıbrıs şer'î mahkemeleri ve şer'îyye sicillerine ışık tutulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs, Osmanlı Kıbrıs, Şer'î Mahkemeler, Şer'îyye Sicilleri.

GLANCE TO THE JUDICIAL COURTS AND JUDICIAL REGISTRIES OF CYPRUS IN 17TH AND 18TH CENTURIES

ABSTRACT

In 17th and 18th centuries Cyprus was a typically Ottoman territory as managerial and judicial and depended on state center. By the time Reform term, in the Ottoman State adopting the judicial judgement procedure, judicial courts have been institution that handled all manner of judicial disagreements. These courts that appropriate the Islam law left behind registries containing very valuable information about judicial, economic, religious, military, managerial and social life in verious times of state. In view of importance of subject in this article we will try elucidate Cyprus judicial courts and judicial registries in the said period.

Key Words: Cyprus, Ottoman Cyprus, Judicial Courts, Judicial Registers.

* Bu makale, "17. ve 18. Yüzyıl Kıbrıs Şer'îyye Sicillerine Göre Müslüman-Zimmî İlişkileri ve İslâm Hukuku Açısından Tahlili" adlı doktora tezimizden istifade edilerek hazırlanmıştır.

Giriş

Kuruluşundan itibaren şer'î kaza usulünü benimsemiş olan Osmanlı Devleti'nde şer'î mahkemeler (meclis-i şer'), Tanzimat dönemine kadar her türlü hukukî ihtilafın ele alındığı bir kurum olmuştur. Şer'î mahkemelerde bir kadı ile birlikte bulunduğu yerin büyüklüğüne göre sayıları değişen muhtelif yardımcıları vardı. Kadıların yargı işlerini yürütebilecekleri ve her an bulunabilecekleri muayyen bir yerleri olmakla beraber şer'î mahkemelerin belli bir makam binası yoktur.¹ Kadı genelde kendisinin ikamet ettiği evde ya da cami, mescit, medrese gibi yerlerde görevini icra etmiştir.²

Kadı, bir fıkıh terimi olarak insanlar arasında meydana gelen çekişme ve davaları şer'î hükümlere göre çözmek için yetkili makamca tayin edilen kişiyi ifade eder.³ Osmanlı'da kadı, idarî ve hukukî bütün hükümlerin yürütücüsü demek olup aynı zamanda hükümetin emirlerini yerine getiren bir makama sahiptir. Kadılara önceleri hâkimü'ş-şer', daha sonra kısaca hâkim⁴ denilmiştir. Kadının hüküm verdiği yere ise meclis-i şer' denirdi. Mahkeme kelimesi Arapça hüküm verilen yer anlamına geliyorsa da bunun yaygın kullanımının Osmanlı'nın son zamanlarına denk geldiği ifade edilmektedir.⁵

Bilindiği gibi Osmanlı'da kadıları yetiştiren kurum medreselerdi. Buralarda eğitimlerini tamamlayıp icâzet alanlar, icâzet alış sırasına göre matlap defteri denilen deftere yazılırlar ve bunlara mülâzım denirdi. Mülâzımlar eğer kazâ mesleğini seçerlerse en küçük idârî birlikten başlamak şartıyla kadı olarak tayin edilirler; daha sonra belli şartlarla kademe kademe yükselerek kazaskerlik ve şeyhülislâmlığa kadar çıkabilirlerdi.⁶ İcâzet aldıktan sonra bir müddet müderrislik yapıp sonra kadı olmak isteyenler de müderrisliklerinin derecesine göre kaza, sancak ve eyaletlerden birine kadı olurlardı.⁷

Osmanlı'da kadıların tayini şu şekilde oluyordu: Kadıliklar dereceleri itibariyle mevleviyet denilen büyük ve kaza kadılikları şeklinde daha küçük iki ayrı gruba ayrılırdı.⁸ Rumeli ve Anadolu kazaskerleri 14. yüzyıldan 16. yüzyılın ortalarına kadar tüm kadıları tayin yetkisine sahipti. 16. asırdan sonra ise birtakım üst rütbeli kadıları tayin etme yetkisini şeyhülislâmlık kazanmıştır.⁹

Kadılar Osmanlı'nın ilk kuruluş yıllarında süresiz olarak göreve getirilirken vazife talep edenlerin çoğalmasından dolayı yeterli sayıda kadılığın bulunmaması sebebiyle zamanla bu usulden vazgeçilmiş ve kadıların görev süreleri 16. yüzyılın sonlarında üç yıla; 17. yüzyıl içinde ise iki yıla indirilmiş olup ardından bu süre daha da kısaltılarak mevleviyet denilen büyük kadıliklara bir yıl, diğerlerine ise yirmi ay süre ile tayinler

¹ Şer'î mahkemelerin ilk olarak 1836'da belli bir makam binasına sahip olduğu belirtilmekteyse de M. Âkif Aydın bu iddiayı tutarlı bulmamaktadır. Aydın, mahkemelerin resmî bir yapıya kavuştuğu tarihin kesin olarak bilinmemekle beraber verilen tarihten çok daha önceleri olması gerektiğini ifade etmektedir (M. Âkif Aydın, "Mahkeme (Osmanlı Devleti'nde Mahkeme)", *DİA*, Ankara, 2003, XXVII, 343).

² Ahmet Akgündüz – Halil Cin, *Türk Hukuk Tarihi*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 2011, s. 262-263; Aydın, *a.g.e.*, s. 83; Halil Cin – Gül Akyılmaz, *Türk Hukuk Tarihi*, Sayram Yay., Konya, 2003, s. 154; İlber Ortaylı, *Osmanlı Devleti'nde Kadı*, Turhan Kitapevi, Ankara, 1994, s. 50-51.

³ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye ve İstilahât-ı Fıkhiyye Kamusu*, I-VIII, Bilmen Yay., İstanbul, 1970, VIII, 204; *Mecelle*, md. 1785.

⁴ Kadı ile aynı anlamda kullanılsa da hâkim tabiri kadı tabirinden daha umumîdir. Çünkü hâkim ünvanı kadıya verildiği gibi devlet başkanına da verilir (bkz. Bilmen, *a.g.e.*, VIII, 204; Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Rağbet Yay., İstanbul, 1998, s. 223).

⁵ Ekrem Buğra Ekinci, *Osmanlı Hukuku*, Arı Sanat Yay., İstanbul, 2008, s. 369.

⁶ Ahmet Akgündüz, *Şer'î Sicilleri*, T.D.A.V. Yay., İstanbul, 1988, I, 68.

⁷ İsmail H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmîye Teşkilatı*, T.T.K.B.E., Ankara, 1965, s. 87; Ekinci, *a.g.e.*, s. 369.

⁸ Bu grupların kendi aralarındaki dereceleri için bkz. Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 91-99; Akgündüz – Cin, *a.g.e.*, s. 269-270.

⁹ Ekinci, *a.g.e.*, s. 369.

yapılmıştır.¹⁰ Görev süresi sona eren (ma'zûl) kadı tayin olacağı yeni bir kadılık boşalınca kadar İstanbul'da beklemek zorundaydı.¹¹ Bu bekleme süresince medreselerde müderrislik yaparak teorik bilgilerini geliştirme imkânları da vardı.¹²

Bilindiği gibi Osmanlı Devleti idarî taksimat olarak önce eyâletlere, eyaletler sancaklara, sancaklar kazalara, kazalar nahiyelere ve nahiyeler de köylere ayrılıyordu. Nahiye ve köyler dışında kalan diğer idarî merkezler aynı zamanda birer yargı merkeziydi ve her yargı merkezinde birer kadı bulunuyordu. Osmanlı adlî teşkilatının temel taşı olan kadılar, buldukları yerin hem hâkimi, hem belediye başkanı, hem de mülkî amiri makamındaydılar.¹³ Ancak sancak ve vilâyetteki kadılar, buranın mülkî amiri olmamakla beraber belediye işlerine de bakarlardı.¹⁴ Kadıların görev ve yetkileri şu şekilde özetlenebilir:

Şer'î hükümleri icra; kadı sicillerinin (kararların) yazımı; veli veya vasîsi olmayan küçükleri evlendirme; yetimlerin ve gâiplerin mallarını muhafaza; vasî ve vekilleri tayin veya azil; vakıfları ve muhasebelerini kontrol; evlenme akdini icra; vasiyetleri tenfiz ve kısaca bütün hukukî işleri takip etmek kadıların görev ve yetkileri arasındaydı. Onlar, devletin siyasî ve idarî meselelerine karışmazlar ve bu konuları ilgili mülkî amirlere terk ederlerdi. Bunlarla birlikte merkezden gelen emir ve talimatları icra da kadıların görevleri arasında yer almaktaydı.¹⁵

Kadılar ancak tayin edildikleri bölge hudutları içerisinde ikamet edenlerin davalarına bakabilirdi ve bunun haricindeki yerlerde yetkileri yoktu.¹⁶ Davacı ve davalı farklı yerlerde oturuyorlarsa, davalının ikamet ettiği yerdeki şer'î mahkemede dava açılabilirdi. Başka bir kaza sınırları içinde bulunan akar (gayrimenkul) davalarında, davalının oturduğu yerin kadısı yetkili olurdu. Ceza davalarında genellikle suçun işlendiği yerin kadısı yetkili olmakla beraber padişah bu davaya başka bir mahkemede bakılmasını da emredebilirdi. Bir kadı, muayyen bir beldede hükmetmek üzere vazifelendirildikten sonra başka bir beldede hükmedemezdi. Ancak hükümdar bazı hallerde hususî olarak kadıyı başka bir beldede vazifelendirebilirdi.¹⁷

Statü bakımından Osmanlı kadıları arasında adlî bir hiyerarşi bulunmamaktadır. Kadılar arasındaki farklılıklar kıdem, rütbe ve maaş yönüyledir. Mülkî âmirlerin kadılar üzerinde kontrol yetkisi olmamakla

¹⁰ M. Âkif Aydın, "Mahkeme (Osmanlı Devleti'nde Mahkeme)", *DİA*, Ankara, 2003, XXVII, 343.

¹¹ Aydın, *a.g.e.*, s. 83.

¹² Ekinci, *a.g.e.*, s. 371.

¹³ Uzunçarşılı, s. 83, 108-109; Akgündüz – Cin, *a.g.e.*, s. 267; Ekinci, *a.g.e.*, s. 373.

¹⁴ Ekinci, *a.g.e.*, s. 373.

¹⁵ Akgündüz – Cin, *a.g.e.*, s. 267; Geniş bilgi için bkz. Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 108-109; İlber Ortaylı, "Kadı (Osmanlı Devleti'nde Kadı)", *DİA*, İstanbul, 2001, XXIV, 69-73.

¹⁶ Aydın, *a.g.e.*, s. 85.

¹⁷ Ekinci, *a.g.e.*, s. 371.

birlikte, kadılar merkezden gönderilir ve doğrudan burayla yazışırldı. Hükümdarın kadıları tayin ve azletme yetkisi olsa da onların işlerine müdahalede bulunamazdı.¹⁸

Osmanlı'da kadıların görevlerini icra ederken belli bir mezhep ya da içtihatla kayıtlanma durumuna dair de şunlar söylenebilir: Osmanlı'nın ilk dönemlerinde kadıların Hanefî mezhebine göre hükmetmelerine yönelik herhangi bir sınırlama bulunmamaktadır.¹⁹ Nitekim M. 1479 tarihli bir kadı beratı da bu durumu teyit ederek kadının sadece imamların içtihadına uymalarının gerekliliğinden (iktidâ-i içtihad-ı eimme) bahseder.²⁰ Ayrıca 16. asra gelinceye kadar Osmanlı mahkemelerinde zaman zaman diğer mezhep görüşlerinin de uygulandığına şahit olunmaktadır. 15. asra ait Bursa kadı sicillerinde rastlanan kayıtlardan Şâfiî içtihadının hukukî ve sosyal ihtiyaca daha iyi cevap verdiği konularda, Bursa'daki Hanefî kadısının Şâfiî mezhebinden nâibler tayin ettiği ve onların kendi mezheplerine göre verdikleri hükmü aynen uyguladığı bilinmektedir.²¹ Ayrıca Ebussuûd Efendi (ö. 1574) de verdiği bir fetvasında kadıların davalının mezhebinin görüşlerine muhalif bir hüküm veremeyeceğini bildirmektedir.²²

16. asrın ortalarına kadar devam eden bu uygulama, kadı ve müftü beratlarından da anlaşıldığı üzere sona ermiş ve artık kaza ve fetvada sadece Hanefî mezhebi esas alınır olmuştur.²³ Aydın'ın da belirttiği üzere Osmanlı bir süre diğer mezheplere müsamaha göstermiş ancak daha sonra bu müsamaha ortadan kalkmıştır. Böylece 16. yüzyılın ortalarından sonra Osmanlı'nın kaza ve fetva uygulamalarında ortaya çıkan bir mezhep tutuculuğunun kendini gösterdiği söylenebilir.²⁴ Nitekim söz konusu döneme ait Ebussuûd Efendi'nin fetvaları da bu hususu desteklemektedir.²⁵ Ayrıca, Hanefî mezhebi içerisindeki ihtilaflı mevzularda da -padişah aksine izin vermediği sürece- esahh-ı akvâl (hâkim görüş) ile hükmedilmesi gerekiyordu.²⁶

Anadolu ve Rumeli'de hâl böyle olmakla beraber ahalisi Hanefî mezhebine mensup olmayan yerlerde, bir Hanefî başkadının riyasetinde diğer mezheplerden de kadılar (nâib) tayin edilmekte; böylece diğer mezhep müntesiplerinin hukukî ihtilafları kendi mezheplerine göre çözülmekteydi. Aynı durum müftüler

¹⁸ Ekinci, *a.g.e.*, s. 371-372.

¹⁹ Aydın, *a.g.e.*, s. 96-97.

²⁰ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 114.

²¹ M. Âkif Aydın, *İslâm Osmanlı Aile Hukuku*, M.İ.F.A.V. Yay., İstanbul, 1985, s. 72, 115-117.

²² "Zeyd-i Hanefî gâip iken fevt olup Şâfiî dâyinleri (alacaklıları) cümle verese gâip iken deynlerin ispat edüp, Şâfiî kâdısı hükm idüp ba'dehu Hanefî kâdısı tenfiz eylese makbul olur mu? el-Cevâb: Olmaz, kudât memâlik-i mahrûsada müdde'â aleyh mezhebine muhalif hükümden men olunmuştur. Hükmü ve tenfizi bâtıldır" (Pehlül Düzenli, *Şeyhülislâm Ebussuud Efendi ve Fetvâları*, O.A.V. Yay., İstanbul, 2012, s. 369-370).

²³ "Eimme-i Hanefiyyeden muhtelefun fihâ olan mesâili kemâ yenbeği tettebbu edüp esahh-ı akvâli bulup anınla amel eyleye..." (Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 86, 113). Nitekim H. 1087-1089 / M. 1676-1678 tarihlerini kapsayan beş numaralı Kıbrıs Şer'îyye sicil defterinde bu bilgiyi destekleyici mahiyette şu kayıt bulunmaktadır: "Meclis-i şerîfleri saovına da'avât-ı lâyika ithâfiyla inhâ olunur ki, kalem-rev-i hükümetinizde iftâya size izin verilmişdir, gerekdir ki esahh-ı akvâl-i eimme-i Hanefiyye ile iftâ idüp mahall-i iftânızı el-Müftü-i bi-Leşkøsa deyi tahrîr edesiz bâki der-mesned-i şerî'at-bâd" (KŞS-5-1/2). Benzer kayıtlar için bkz. KŞS-14-47/208; KŞS-15-4/21; KŞS-16-108/160; KŞS-17-49/74; KŞS-18-10/22; KŞS-20-10/24; KŞS-21-20/80.

²⁴ Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 97.

²⁵ "Mesele: Zevci nâbedid olan Hind nafakaya aczi olicak teşeffü edüp Şafiî kâdısı tefrik edüp zevci-âhara varsa ba'dehu Zeyd gelse zevcesini geri alabilir mi? el-Cevâb: Alamaz. Cevab-ı âhâr: Teşeffü hususu Diyar-ı Rum'da câri olmaya deyu men-i sultânî vâkî olmuştur. Ebussuûd" (M. Ertuğrul Düzdağ, *Şeyhülislâm Ebussuud Efendi Fetvâları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, Enderun Kitapevi, İstanbul, 1972, s. 44).

²⁶ "Mesele: Esahh-ı akvâl ile amel eyliyesun deyu beratında mukayyed olan kâdı kavli-i zaif ile amel eylese hükmü nâfiz olur mu? el-Cevâb: Gayet zaif olunca olmaz" (Düzenli, *a.g.e.*, s. 370).

için de geçerlidir. Farklı mezheplerden kadıların tayin edildiği bölgelere ihtiyaç duyulan mezhebin görüşlerine göre fetva vermek üzere müftüler de tayin edilmiştir.²⁷

I. KIBRIS ŞER'İ MAHKEMELERİ

İlgili dönemde Kıbrıs, idarî ve adlî yapısı itibarıyla tipik bir Osmanlı toprağıdır. Dolayısıyla şer'î mahkemelere dair yukarıda verilen bilgiler genel olarak Osmanlı Kıbrıs için de geçerlidir. Adanın fethiyle birlikte oluşturulan Kıbrıs beylerbeyliğine Anadolu'dan Müslüman nüfus sevk edilmeden önce, burada ilk olarak Osmanlı idarî teşkilatı kurulmuş ve ada devletin merkezî sistemine bağlanmıştır. Nitekim Lefkoşa'nın fethinden hemen sonra adaya bir beylerbeyi ve kadı tayin edildiği belirtilmektedir.²⁸

Kıbrıs şer'î mahkemelerine geçmeden önce adadaki adlî yapıya değinmekte fayda vardır. İlgili dönemde Kıbrıs'ta şer'î mahkemeler başta olmak üzere, Dîvân-ı Kıbrıs ve cemaat mahkemelerinin varlığından bahsedilmektedir.²⁹ Ancak Osmanlı Kıbrısındaki bu kurumlar üzerine henüz yeterince çalışma yapılmadığından konu aydınlığa kavuşturulmuş değildir.

Dîvân-ı Kıbrıs'ın, vali başkanlığında toplanan, başkadı ve dîvân üyelerinden³⁰ meydana gelen bir temyiz mahkemesi vazifesi gördüğü ve burada daha çok vergi konuları ve ağır ceza davalarına bakıldığı ifade edilmektedir.³¹

Osmanlı Kıbrıs'ına dair bir araştırmada, cemaat mahkemelerinin kadıların baktığı ağır ceza davalarının dışındaki dinî niteliği olan ve doğrudan cemaat üyelerini ilgilendiren meseleleri ele aldığı ifade edilmekle³² beraber, bu bilginin tashihe ihtiyacı vardır. Öyle ki Osmanlı döneminde ruhban sınıfının hukukî yetkilerine ilişkin literatürdeki birtakım abartılı söylemlerin³³ aksine, yapılan son araştırmalarda bu yetkilerin iddia edildiği kadar geniş olmadığı ortaya çıkmıştır.³⁴ Osmanlı genelinde olduğu gibi³⁵ Kıbrıs'ta da ruhban sınıfının adlî yetkilerinin evlenme boşanma gibi bazı aile hukuku ve vârisiz ölen ruhban sınıfı

²⁷ D'ohson, *Tableau Général de l'Empire Ottoman*, yay.y., Paris, ty., C. IV, s. 584'den naklen Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 174; Ekinci, *a.g.e.*, s. 376.

²⁸ Çevikel, *Kıbrıs – Akdeniz'de Bir Osmanlı Adası (1570-1878)*, s. 76.

²⁹ Alasya, *a.g.e.*, s. 87-90; Çevikel, *a.g.e.*, s. 172-174; Kemal Çiçek, "Cemaat Mahkemesinden Kadı Mahkemesine Zimmîlerin Tercihî", *Pax Ottomana Studies in Memoriam Prof. Dr. Nejat Göyünç*, ed. Kemal Çiçek, Ankara, 2001, s. 35.

³⁰ Dîvân üyelerini, Lefkoşa'da bulunan en yetkili Türk askerî, malî ve adlî yetkililer ve zimmîlerin temsilcisi olarak da Rumların kendi aralarından seçtiği ve kendisine "Tercümân-ı Sarây-ı Muhassıl" (dragoman) denilen bir reâyâ vekili oluştururdu (Çevikel, *Kıbrıs Eyaleti*, s. 65).

³¹ Çevikel, *Kıbrıs – Akdeniz'de Bir Osmanlı Adası (1570-1878)*, s. 172.

³² Mehmet Zekâ, "Kıbrıs'ın Sivil ve Ağır Ceza Mahkemelerinde Osmanlı Devri'nde (1571-1878) Tatbik Edilen Kanunlara ve Bu Mahkemelerin Yapısı ve Tarihçesine Kısa Bir Bakış", *Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi (14-19 Nisan 1969) Türk Heyeti Tebliğleri*, Ankara, 1971, s. 179.

³³ Konu ile ilgili görüş ve tartışmalar için bkz. M. Macit Kenanoğlu, *Osmanlı Millet Sistemi: Mit ve Gerçek*, Klasik Yay., İstanbul, 2004, s. 203 vd.

³⁴ Kenanoğlu, *a.g.e.*, s. 203 vd. "Literatürde yaygın olarak kabul görüp dile getirilen otonom millet sistemi teorisinin sağlam hukukî temelleri olan bir görüş olmadığı, Osmanlı Devleti'nin gayri müslimleri idarî, malî, adlî ve cezaî sahalarda hiçbir zaman otonom bir yapı içerisine oturtmadığı ifade edilmektedir. Bunlarla beraber gayri müslimlerin dengeli ve kontrollü bir biçimde devletin temel hukukî yapısını bozmayacak ve hukukun mülkîlik vasfını ve kanunların genelliği prensibini ortadan kaldırmayacak şekilde tek bir hâkim hukuk sistemi altında yönetilmesinin söz konusu olduğu belirtilmektedir. Gayri müslimlerin kendi hukuklarını uygulamaya hakkının, aralarında anlaşma ve ruhanî reisin tavsiyelerine uyma yoluyla halledebilecekleri ihtilaflarda söz konusu olduğu ve bu şekilde çözüme kavuşturulamayan ihtilafların ancak Osmanlı mahkemelerince şer'î hukuka uygun olarak kesin çözüme bağlandığı ifade edilmektedir" (Kenanoğlu, *a.g.e.*, s. 396-397).

³⁵ Kenanoğlu, *a.g.e.*, s. 245, 269-270.

mensuplarının terekelerine el koyma gibi bazı miras hukuku meselelerini³⁶ kapsadığı ifade edilebilir.³⁷ Aynı zamanda diğer Osmanlı coğrafyasında ve Kıbrıs'ta, taraflarını zimmîlerin oluşturduğu şer'î mahkeme kayıtlarının oldukça yüksek sayıda olması da bu görüşün daha tutarlı olduğunun bir göstergesidir.

Kıbrıs'taki cemaat mahkemelerinin varlığı ve adlî yetkileri hususunun henüz yeterince aydınlığa kavuşmamış olması hasebiyle bu konuda kesin bir kanaat belirtme noktasında temkinli olmakta fayda vardır. Zira Osmanlı Kıbrısındaki zimmîler üzerine yapılan bazı araştırmalarda cemaat mahkemelerinin varlığından bahsedildiği gibi,³⁸ bu duruma şüpheli yaklaşanlar da vardır.³⁹ Bununla birlikte Osmanlı genelindeki durum da göz önünde bulundurulursa adadaki ruhanî reislerin cemaat içerisinde meydana gelen bazı aile ve miras hukuku meselelerini ele alma yetkilerinin olduğu ifade edilebilir.⁴⁰

Osmanlı Kıbrıs'ında şer'î mahkemeler Müslümanların ve zimmîlerin hayatında merkezî bir rol oynamaktadır. Nitekim bu mahkemenin dikkati çeken en önemli özelliği sadece Müslümanlar ve zimmîler arasındaki değil, taraflarını gayri müslimlerin oluşturduğu meselelerde de kendisine sıklıkla müracaat edilmiş olmasıdır. Benzer bir tespitte bulunan Jennings ve Çiçek, bu durumun oluşmasında şer'î mahkemeye duyulan itimadın önemli bir rolü olduğunu ifade etmektedirler.⁴¹

Çiçek, büyük ölçüde Kıbrıs (Lefkoşa) sicillerine dayanarak hazırladığı bir makalesinde, zimmîlerin cemaat mahkemesi yerine şer'î mahkemeye başvurularında rol oynayan temel faktörleri şu şekilde izah etmektedir: a) Kadının kararlarının nihai olması sebebiyle cemaat mahkemeleri için de bağlayıcı olması; b) Osmanlı hukuk sistemi içerisinde cemaat mahkemelerinin statü olarak bir tür "hakem heyetleri" olmaktan öteye gidememeleri; c) statüleri gereği cemaat mahkemelerinin kazaî yetkilerinin çok sınırlı olması, yani kararlarının uygulanmasının tamamen tarafların rızalarına bağlı olması hasebiyle taraflardan birisi karara uymak istemediği takdirde mahkeme kararının uygulanma imkânının bulunmaması. Bunlara ilâveten cemaat mahkemesinin hükmüne razı olmayan bir zimmînin şer'î mahkemeye başvurmasında İslâm hukuku açısından bir engel bulunmamakta, Hanefî mezhebine göre kadının başvuruyu kabul etmesi gerekmektedir.⁴² Nitekim Osmanlı'da da uygulama bu yönde olmuştur.⁴³ Bütün bunlar cemaat mahkemelerinin zimmîler arasındaki etkisini azaltarak onların şer'î mahkemeleri kullanmaları için uygun

³⁶ Miras hukukuna dair yetki şunu kapsamaktadır: Osmanlı'da gayri müslim ruhanî liderlere sadece vârisiz ölen ruhban sınıfının 5.000 akçenin altındaki terekesine el koyma yetkisi verilmiştir. Yaklaşık olarak H. 11. yüzyıldan sonra ise söz konusu meblağ sınırlandırması da olmaksızın el koyma hakkının tanındığı ifade edilmekle beraber, bu el koyma hakkının verilmesindeki başlıca amacın bir yandan din ve vicdan hürriyeti açısından kilisenin kadim kanunlarından bilhassa ruhbanları ilgilendiren adetlere olabildiğince izin vermek; bir yandan da patriklerin devlete her yıl ödemek zorunda oldukları meblağı karşılayacak kaynağı bulmalarını sağlamak olduğu ifade edilmektedir" (Kenanoğlu, *a.g.e.*, s. 270-271). Osmanlı'da ruhanî reislerin kendi cemaatleri üzerinde daha çok disiplin cezası niteliği taşıyan birtakım cezaî yetkileri de bulunmaktadır. Geniş bilgi için bkz. Kenanoğlu, *a.g.e.*, s. 221 vd.

³⁷ Kemal Çiçek, *Zimmis (Non-Muslims) of Cyprus in the Sharia Court 1110/39 A.H. / 1698-1726 A.D.*, (Doctoral Dissertation), The Faculty of Arts of the University of Birmingham, 1992, p. 71.

³⁸ Çiçek, *a.g.e.*, p. 69; Çiçek, "a.g.m.", s. 35.

³⁹ Jennings, *Christians and Muslims in Ottoman Cyprus and the Mediterranean World, 1571-1640*, p. 69.

⁴⁰ Çiçek, *a.g.e.*, p. 69; Çiçek, "a.g.m.", s. 35.

⁴¹ Çiçek, *a.g.e.*, p. 80; Jennings, *a.g.e.*, p. 75-76.

⁴² Abdülkerim Zeydan, *Ahkâmü'z-Zimmiyyîn ve'l-Müste'menîn fî Dâri'l-İslâm*, Mektebetü'l-Kudüs, Bağdad, 1982, s. 572.

⁴³ Çiçek, "a.g.m.", s. 47-48.

bir zemin hazırlamıştır.⁴⁴ Söz konusu etmenlerin sonucu olarak Osmanlı genelinde olduğu gibi⁴⁵ Kıbrıs'ta da zimmîlerin şer'î mahkemeyi sıklıkla kullandıkları ifade edilebilir.⁴⁶

İlgili dönem için adadaki şer'î mahkemelerin sayısı ve dağılımına dair net bir rakam vermek pek mümkün gözükmemektedir. Çünkü zaman zaman bazı kazalar başka kazalara bağlanabilmekte, dolayısıyla şer'î mahkemelerin bulunduğu yerler ve sayıları değişmekteydi.⁴⁷ Ancak adanın 18. yüzyılın son yarısındaki durumunu yansıtan şu bilgiler konuya ışık tutması açısından önemlidir: Söz konusu dönemdeki dâhilî yönetim düzenine göre ada bir sancaktı ve sancak merkezi Lefkoşa kazasıydı. Lefkoşa'da fetva verme makamında bulunan bir müftü ve kazaî işleri icra eden başkadı mertebesinde bir kadı vardı.⁴⁸ Bunların tayinini Rumeli kazaskeri yapardı.⁴⁹ Söz konusu dönemde Lefkoşa kazasının dışında on beş kaza merkezi daha vardı. Bunlar, Mesariye, Magosa, Karpas, Baf, Hirsofu, Kukla, Evdim, Tuzla, Leymosun, Piskopi, Gilan, Girne, Lefke, Morfo ve Pendaye'den oluşmaktaydı.⁵⁰ Bu kazalarla beraber iki büyük nahiye olan Dağ ve Değirmenlikte de şer'î mahkemeler vardı ve bunların başında kadı⁵¹ ya da nâibler bulunmaktaydı. Lefkoşa başkadılığı genel olarak diğer kaza ve nahiye kadılıklarından da sorumlu olması hasebiyle bu makamlara nâib atamalarını gerçekleştirmekteydi.⁵² Söz konusu kaza ve nahiyelerdeki şer'î mahkemeler kendi bölgelerindeki davaları gördüğü gibi, zaman zaman Lefkoşa başkadılığına da davaların intikal ettirildiği olmuştur. İlgili dönemde Lefkoşa başkadılığında çoğunlukla nâibler bulunmuştur. Bunun sebebi bu makamın arpalık olarak bazı eski kazaskerlere ya da eski kadılara verilmesidir. Bu kimseler genelde Kıbrıs'a gitmeyerek yerlerine iltizamen başkalarını nâib olarak görevlendirmişlerdir. Bu görevi üstlenen nâib de görevi süresince vergilerden elde ettiği gelirin bir kısmını asıl kadıya vermekte, bir kısmını da ücret olarak kendisi almaktaydı.⁵³

Bugün Kıbrıs kadı sicilleri olarak bilinen şer'îyye sicillerinin büyük çoğunluğu Lefkoşa kadılarına aittir. Bu sicillerde çoğunlukla Lefkoşa civarından olmakla beraber adanın her tarafından gelen insanların dava kayıtları bulunmaktadır. Lefkoşa dışındaki kazaların ve iki büyük nahiyenin de şer'î mahkemeleri bulunmasına rağmen neden bu insanların başkadılığa müracaat ettikleri hususu dikkati çekmekte ve üzerinde ayrıca araştırma yapılmasını icap ettirmektedir. Muhtemelen bu durum, davayı gören hâkimin nâib statüsünde olmasından ve ilgili meselede hüküm verme yetkisinin olmamasından kaynaklanmıştır. Nitekim ifade edildiği gibi Osmanlı'da kadılar, kimi davalara bakmak ve muhakemeyi yürütmek amacıyla nâibler tayin etmiş ve onlar da kendilerini tayin eden kadının verdiği yetki çerçevesinde görevlerini yerine

⁴⁴ Çiçek, "a.g.m.", s. 48.

⁴⁵ Geniş bilgi için bkz. Jennings, *Studies on Ottoman Social History in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*, p. 411; Recep Çiğdem, *The Register of the Law Court of Istanbul 1612-1613: A Legal Analysis*, (Doctoral Dissertation), University of Manchester the Department of Middle Eastern Studies, 2001, p. 39; Rossitsa Gradeva, *Rumeli Under the Ottomans, 15th-18th Centuries: Institutions And Communities*, The Isis Press, İstanbul, 2004, p. 169; Nevzat Erkan, *18. yüzyıl İlk Yarısında Üsküdar'da Müslim-Gayrimüslim İlişkileri-Şer'iyye Sicilleri ve Müdevvel Kaynaklar Işığında*, (Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012, s. 24 vd.

⁴⁶ Geniş bilgi için bkz. Ümit Güler, "17. ve 18. Yüzyıl Kıbrıs'ındaki Müslüman-Gayri Müslim (zimmî) Hukukî İlişkileri Üzerine İslâm Medenî Hukuku Bağlamında Bir Değerlendirme", *Osmanlı Döneminde Kıbrıs Uluslararası Sempozyum Bildiriler*, Edit. Mehmet Mahfuz Söylemez ve diğ., İstanbul, 2016, s. 236 vd.

⁴⁷ Çiçek, *a.g.e.*, p. 70. Muhtelif tarihlerdeki kazalar için bkz. Halil Fikret Alasya, *Kıbrıs Tarihi ve Kıbrıs'ta Türk Eserleri*, 2. Baskı, T.K.A.E., Ankara, 1977, s. 89; Çiçek, *a.g.e.*, p. 70.

⁴⁸ Çevikel, *Kıbrıs Eyaleti*, s. 67. Fetva vermesi için Lefkoşa kadısına da izin verildiği olmuştur. bkz. KŞS-5-1/2.

⁴⁹ Alasya, *a.g.e.*, s. 89-90.

⁵⁰ Alasya, *a.g.e.*, s. 89; Çevikel, *a.g.e.*, s. 68-69.

⁵¹ Çiçek, "a.g.m.", *DİA*, XXV, 325.

⁵² Çiçek, *a.g.e.*, p. 70; Çevikel, *a.g.e.*, s. 68-69.

⁵³ Çevikel, *a.g.e.*, s. 68-69.

getirmişlerdir. Dolayısıyla bir kadı, nâibini yetkili olduğu bütün konularda vekil kılabilceği gibi, kendisine bazı sınırlı yetkiler tanınması da mümkündür.⁵⁴

18. yüzyılın ikinci yarısında adadaki kaza merkezlerini gösteren harita (Bunlar aynı zamanda şer'î mahkemelerin bulunduğu yerlerdir).⁵⁵

II. KIBRIS KADI SİCİLLERİ

Kıbrıs kadı sicillerine geçmeden önce genel olarak kadı sicillerine temas etmekte fayda vardır. Osmanlı döneminde İslâm hukuk esaslarına istinat ettirilerek meydana getirilen şer'î mahkemeler, devletin muhtelif devirlerindeki hukukî, iktisadî, dinî, askerî, idarî ve içtimaî hayatı hakkında bize çok değerli bilgiler verecek olan siciller bırakmıştır.

Kadıların verdikleri i'lâm, hüccet ve cezalarla görevleri gereği tuttıkları çeşitli kayıtları ihtivâ eden defterlere şer'îyye sicilleri, kadı defterleri, kadı dîvânı,⁵⁶ kadı sicilleri,⁵⁷ mahkeme defterleri, şer'îyye sicil

⁵⁴ Bayındır, *a.g.e.*, s. 91.

⁵⁵ Harita için bkz. Çevikel, *a.g.e.*, s. 66. Not: Değirmenlik ve Dağ nahiyelerinde de şer'î mahkemeler bulunmaktadır.

⁵⁶ Yunus Uğur, "Şer'îyye Sicilleri", *DİA*, İstanbul, 2010, XXXIX, 8.

⁵⁷ Fethi Gedikli, "Osmanlı Hukuk Tarihi Kaynağı Olarak Şer'îyye Sicilleri", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, III, 5, İstanbul, 2005, s. 187.

defterleri⁵⁸ ve zabt-ı vekâyi sicilleri gibi isimler verilmektedir.⁵⁹ Zaman zaman bunlardan Osmanlı mahkeme kayıtları veya Osmanlı mahkeme sicilleri diye de söz edilmektedir.⁶⁰

Bazı kaynaklarda kimi mahkeme hükümlerinin İslâm tarihinin ilk dönemlerinden beri (H. 120) kayda geçirildiğinden bahsedilmekle birlikte,⁶¹ mahkeme defterlerinin sistematik olarak tutulmasının ilk olarak Osmanlı ile başladığı ifade edilmektedir.⁶² Ayrıca Memlûkler, Selçuklu ve İlhanlılar dönemlerine ait birtakım mahkeme kayıtlarının varlığı bilinmekte ve bunlardan bazıları günümüze ulaşmış bulunmaktadır.⁶³ Ancak ifade edildiği üzere mahkeme kayıtlarının defterlerde toplanmasının (sicil/sicillât) oluşum tarihi henüz yeterince açıklığa kavuşturulmuş değildir.⁶⁴

Bugün Osmanlı şer'î mahkemelerinden günümüze ulaşan en eski defter 1455 tarihli Bursa şer'îyye sicil defteri olmakla beraber, bu defterlerin daha erken dönemlerden itibaren tutulmuş olabileceği ifade edilmektedir. Osmanlı Devleti'nde merkezde ve taşrada her tabakadan insanlar arasında cereyan eden hukukî ilişkilere dair kayıtları içeren bu defterler, Osmanlı hayatının aile, toplum, ekonomi ve hukuk gibi birçok alanının tarihi için en önemli kaynak olma özelliğini taşımaktadır. Kadıların Osmanlı sistemindeki etkin rolleri sebebiyle kadı sicilleri, sosyal ve yerel tarih çalışmalarında da ana kaynak konumundadır.⁶⁵

Mahkeme sicillerinin ma'rûzlara, i'lâmâlara, hüccetlere, aile hukukuna, terekeye, izinnâme, emir ve fermanlara, vekâlet ve kefâletlere ait ayrı ayrı tutulanları olduğu gibi, çeşitli vesikaları bir arada karışık olarak bulunduranları da vardır.⁶⁶ Araştırma kapsamında incelenen Kıbrıs sicillerinin tamamının karışık olarak tutulmuş olduğu ifade edilebilir.

Yazılı belgelerin hazırlanmasında öteden beri İslâm âleminde uygulanmakta olan usul, Osmanlı mahkemelerinde de tatbik edilerek yapılan muamelelerin çeşidine göre gerekli bilgiler eksiksiz kaydolunmuştur. İslâm hukukunda yazılı muamelelerde takip edilecek usul, fıkıh kitaplarında "eş-şurût ve'l-mehâdir ve's-sicillât"⁶⁷ bölümlerinde işlenmektedir.⁶⁸ Osmanlılar yazılı muameleleri daha standart hale sokmuşlar ve fıkıhın bütün bablarıyla ilgili belge çeşitlerini bütünlük içinde Türkçe olarak düzenlemiş ve

⁵⁸ Gedikli, "a.g.m.", s. 187.

⁵⁹ Bayındır, a.g.e., s. 1; "Hâkim mahkemeye sicillât defteri vaz' edip vereceği i'lâmât ve senedâtı hîle ve fesâdden sâlim olabilecek muntazam bir sûrette ol deftere kayd ve tahrîr ve onun hıfzına dikkat ve i'tinâ eder" (Mecelle, md. 1814).

⁶⁰ Gedikli, "a.g.m.", s. 187.

⁶¹ Ali Himmet Berki, *İslâm Şeriatinde Kazâ*, Yargıçoğlu Matbaası, Ankara, 1962, s. 142-143; Aydın, a.g.e., s. 107; Hasan İbrahim Hasan, *Târîhu'l-İslâm*, I-IV, 7. Baskı, Mektebetü'n-Nehdatü'l-Misriyye, Kahire, 1991, I, 398; Ekinci, a.g.e., s. 183-184.

⁶² Uğur, "a.g.m.", XXXIX, 8.

⁶³ Uğur, "a.g.m.", XXXIX, 8-9.

⁶⁴ Uğur, "a.g.m.", XXXIX, 8.

⁶⁵ Uğur, "a.g.m.", XXXIX, s. 8. Ayrıca Türkiye'de şer'îyye sicilleri ve ehemmiyetlerine işaret eden ilk iki makale şunlardır: İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Şer'î Mahkeme Sicilleri", *Ülkü Halkevleri Dergisi*, V, 29, Temmuz 1935, s. 365-368; T. Mümtaz Yaman, "Şer'î Mahkeme Sicilleri", *Ülkü Halkevleri Dergisi*, XII, 68, İlk Teşrin 1938, s. 153-164.

⁶⁶ Bayındır, a.g.e., s. 1.

⁶⁷ Ebû Cafer et-Tahavî'nin "*eş-Şurûtü's-Sağîr*" ve "*eş-Şurûtü'l-Kebîr*" adlı eserleri bu konudaki ilk telif olarak bilinmektedir (Bayındır, a.g.e., s. 1).

⁶⁸ Bayındır, a.g.e., s. 1.

bu konuda mecmualar⁶⁹ telif etmişlerdir. Böylece kadı sicillerinde kullanılacak kelimelere varıncaya kadar üslup birliği sağlanmıştır.⁷⁰

Osmanlı'ya ait kadı sicilleri içerisinde birçok kayıt türü vardır. Bunların bir kısmı mahkemede işlemler sonucu oluşanlar, bir kısmı da İstanbul'dan gelen belge suretleridir. İ'lâm, hüccet, tereke kayıtları birinci tür; ferman, emir, buyruldu, tezkere, berat ise ikinci tür belgelere örnek olarak verilebilir. İlk tür belgeler çoğu zaman sicil defterinin ön kısmına (sicil-i mahfûz); merkezden gelen belgelerin suretleri ise arka kısmına (sicil-i mahfuz defterlü) kaydedilmiştir. Kadıların şahsî notları ve fetva örnekleri de sicillerde bulunabilmektedir.⁷¹

Sicil defterleri genelde hâkimin cübbesinin cebine girecek ölçüde küçük, dar ve uzunca olup⁷² ortalama 100 sayfa civarındadır ve 400-500 kayıt içermektedir. XV. ve XVI. yüzyıl kadı sicillerinin önemli bir kısmı Arapça olarak tutulmuştur. XVI. yüzyıldan itibaren Arap coğrafyası dışındaki defterler çoğunlukla Osmanlı Türkçesi ile kaleme alınmış olsa da, benzer olaylar için kullanılan hukukî terminoloji aynıdır.⁷³ Sicil kayıtları daha çok rik'a, ta'lik veya dîvânî hatla yazılmış olup kayıtların kronolojik sıralamasına her zaman dikkat edilmemiştir.⁷⁴

Söz konusu dönemde Kıbrıs'ın Osmanlı Devleti idaresi altında olması hasebiyle adada görev yapan kadılar Osmanlı adlî düzenine bağlıydılar ve devletin diğer yerlerinde olduğu gibi görevleri süresince sicil defterleri tutmaktaydılar. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'ndeki kadı sicillerinin mahiyet ve muhtevasına dair yapılan izahat, genel olarak Kıbrıs sicilleri için de geçerlidir.

Kıbrıs kadı sicillerine⁷⁵ dair ilk araştırmayı yapan Vergi Bedevi'ye göre Kıbrıs kadı sicilleri toplam 54 adettir.⁷⁶ Ancak bu bilginin güncellenmesi gerekmektedir. Nitekim KKTC Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi bünyesinde henüz tasnifi tamamlanmamış birçok belgenin bulunduğu ifade edilmektedir.⁷⁷ Ancak belgeler üzerindeki tasnif çalışmaları tamamlanıp veriler araştırmacılarla paylaşılmadığından Kıbrıs kadı sicillerine dair net bir bilgi vermek şimdilik mümkün olmadığı gibi; bu hususta paylaşılan bilgilerin zikredilen sebeplerden ötürü zaman içerisinde değişiklik arz edebileceği dikkate alınmalıdır.

⁶⁹ Şer'î mahkemelerde sicil defterlerine kaydedilip taraflara verilen hüccet, i'lâm, temessük vb. belgelerin yazılış usulü "sakk-i şer'î" diye bilinir. Bu usule dair yazılmış eserlere "sak mecmuaları" denir (Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 116). Geniş bilgi için bkz. Süleyman Kaya, "Sak", *DİA*, İstanbul, 2008, XXXV, 586-587.

⁷⁰ Bayındır, *a.g.e.*, s. 1-2.

⁷¹ Uğur, "a.g.m.", XXXIX, 9.

⁷² Bayındır, *a.g.e.*, s. 2.

⁷³ İlgili döneme ait Kıbrıs kadı sicilleri Osmanlıca'dır. Ancak nadiren de olsa Arapça tutulan kayıtlara rastlanmıştır.

⁷⁴ Uğur, "a.g.m.", XXXIX, 9.

⁷⁵ Osmanlı Dönemi Kıbrıs kadı sicilleri üzerine daha geniş bilgi için bkz. Çevikel, *Kıbrıs'ta Osmanlı Mirası*, s. 37 vd.; Vergi Bedevi, "Kıbrıs Şer'î Mahkeme Sicilleri Üzerinde Araştırmalar", *Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi (14-19 Nisan 1969) Türk Heyeti Tebliğleri*, Ankara, 1971, s. 139 vd.; Ronald C. Jennings, "Archival Materials and Research Facilities in the Cyprus Turkish Federated State: Ottoman Empire, British Empire, Cyprus Republic", *Studies on Ottoman Social History in the Sixteenth and Seventeenth Centuries: Women, Zimmis and Sharia Courts in Kayseri, Cyprus and Trabzon*, p. 567 vd.; Mustafa Kemal Kasapoğlu, "Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ndeki Arşiv Merkezleri", *Osmanlı Coğrafyası Kültürel Arşiv Mirasının Yönetimi ve Tapu Arşivlerinin Rolü Uluslararası Kongresi 21-23 Kasım 2012 Bildiriler*, Korza Yay., Ankara, 2013, III, 930 vd.

⁷⁶ Bedevi, "a.g.m.", s. 139. Çevikel 37 numaralı defterin kaybolmasından dolayı geriye 53 adet sicil defterinin kaldığını belirtmekle beraber Bedevi'nin tasnifinin birçok noksanlık ve yanlışlıkları barındırdığından da bahsetmektedir. Çevikel, *Kıbrıs'ta Osmanlı Mirası*, s. 37 vd.

⁷⁷ KKTC Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi yetkililerinin verdiği bilgiye göre tasnifi yapılmamış sicil ve zabıt evrakları genel olarak tespit edilebildiği kadarıyla şöyledir: 1 adet Karpaz (1887-1927), 6 adet Magosa (1873-1972), 4 adet Tuzla (1871-1926) ve 1 adet Mesarya (1898-1940), bir miktar da Lefke'ye ait sicil ve zabıt vardır. Ancak paylaşılan bu bilgilerin resmî bir nitelik taşımadığı ve tasnif çalışmalarının devam etmesi sebebiyle değişikliğe uğrayabileceği dikkate alınmalıdır. Çevikel de söz konusu arşivde tasnif edilmemiş birçok sicil ve zabıt evrakının varlığından bahsetmektedir. Çevikel, *a.g.e.*, s. 40-41.

17. ve 18. yüzyıllara ait Kıbrıs kadı sicillerinin tamamı 22 adettir.⁷⁸ Bu sicillerin en eskisi 1016/1607 yılından başlayıp sonuncusu 1215/1800 yılına ulaşmaktadır. Bu döneme ait kadı sicillerinin büyük bir kısmı bugün mevcut olmamakla beraber ne kadarının eksik olduğu bilinmemektedir. Sicillerdeki kayıtlar çoğunlukla Lefkoşa bölgesine ait olmakla birlikte hemen hemen adanın her bölgesinden gelen insanları konu edinen kayıtlara da rastlanmaktadır. İlgili dönemde Lefkoşa şer'î mahkemesinin dışında daha birçok şer'î mahkeme bulunmasına rağmen bu mahkemelerden günümüze çok az kadı sicili ulaşmıştır. Nitekim bugün Kıbrıs kadı sicilleri olarak bilinen sicil defterlerinin büyük çoğunluğu Lefkoşa kadılarına aittir. Bunların dışındaki sicil defterlerinin günümüze ulaşmamasının sebebi kadı sicillerinin zaman içerisinde kaybolması ya da telef olması olarak tahmin edilmektedir.⁷⁹

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nün (Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, İstanbul) personelinden oluşan Türk Arşivciler Derneği ve Kıbrıs Vakıflar İdaresi arasında 2005 yılında "Kıbrıs Vakıflar İdaresi Arşivinde bulunan Kıbrıs şer'îyye sicil defterlerinin günümüz Türkçesine çevrilmesi, bilgisayar ortamına aktarılması ve restorasyonlarının yapılması işbirliği projesi" gerçekleştirilmiştir. Söz konusu işbirliği projesi çerçevesinde vakfiye kayıt defterleri, Osmanlı dönemi (1571-1859) kadı sicilleri (10.000 orijinal sayfa), Osmanlı döneminin devamı niteliğindeki İngiliz dönemi (1859-1923) sicil defterleri ve mazbata defterlerinin günümüz Türkçesine çevrilmesi işlemi 2008 yılında tamamlanmış olup, Kıbrıs Vakıflar İdaresi bünyesinde kurulan Sultan II. Mahmut Kütüphanesi Araştırma Merkezinde araştırmacıların hizmetine sunulmuştur.⁸⁰

17. ve 18. yüzyıl Kıbrıs şer'îyye sicil defterlerinin numara, tarih⁸¹ ve sayfa sayıları şöyledir:

1B: 1057-1272 / 1647-1856, 81.

2: 1010-1018 / 1601-1608, 129.

3: 1018-1019 / 1608-1610, 182.

4: 1043-1046 / 1634-1636, 248.

5: 1087-1089 / 1676-1678, 110.

6: 1110-1111 / 1698-1699, 200.

7: 1120-1121 / 1708-1709, 121.

8: 1125-1126 / 1713-1714, 171.

9: 1127-1130 / 1715-1718, 62.

10: 1132-1133 / 1720-1721, 145.

11: 1133-1138 / 1721-1725, 98.

12: 1136-1139 / 1724-1727, 147.

13: 1138-1146 / 1725-1733, 227.

14: 1143-1148 / 1730-1735, 130.

⁷⁸ 1A numaralı defter 998-1003/1589-1595 tarihli olup 16. yüzyıla aittir.

⁷⁹ Çevikel, *a.g.e.*, s. 69-70.

⁸⁰ Kasapoğlu, "a.g.b.", III, 936. Şu an için söz konusu belgeler KKTC Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi bünyesinde araştırmacıların hizmetine sunulmaktadır.

⁸¹ Bir defterin tarih aralığı belirtilirken o defterde sadece bir örneği bulunan tarih hariç tüm belge tarihleri dikkate alınmıştır.

- 15: 1147-1157 / 1734-1744, 241.
 16: 1156-1168 / 1744-1755, 227.
 17: 1157-1161 / 1744-1748, 107.
 18: 1169-1198 / 1756-1784, 133.
 19: 1179-1183 / 1766-1769, 153.
 20: 1182-1196 / 1768-1782, 166.
 21: 1198-1212 / 1784-1797, 365.
 22: 1212-1215 / 1798-1800, 128.

Sonuç

İncelenen döneme ait adada bulunan şer'î mahkemeler ve şer'îyye sicilleri, yapı ve muhteva bakımından Osmanlı'nın diğer bölgeleriyle benzer bir niteliğe sahiptir. Kıbrıs'taki şer'î mahkemeler sadece Müslümanlar ya da Müslümanlar ve zimmîler arasındaki değil, taraflarını gayri müslimlerin oluşturduğu meselelerde de sıklıkla müracaat edilen bir adalet merciidir. Dolayısıyla Osmanlı Kıbrıs'ında şer'î mahkemeler Müslümanların ve zimmîlerin hayatında merkezî bir rol oynamıştır. Bu mahkemelerin Müslüman ya da zimmî ayrımı yapmaksızın adaleti sağlama hususunda titiz davranmasıyla tarafların güveninin kazanıldığı ifade edilebilir. Kıbrıs kadı sicilleri ada sakini Müslümanların ve zimmîlerin geçmişinin aydınlatılmasına yönelik göz ardı edilemeyecek bir ehemmiyeti haiz olmakla birlikte Osmanlı idaresi altında yüzyıllarca birlikte yaşamış Müslüman ve gayri müslim halkların bir arada yaşama tecrübelerine de ışık tutmaktadır.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

Kıbrıs Kadı Sicilleri: 1B, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22 numaralı defterler.

Kitaplar

- AKGÜNDÜZ Ahmet – CİN Halil (2011), *Türk Hukuk Tarihi*, İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı.
 ALASYA Halil Fikret (1977), *Kıbrıs Tarihi ve Kıbrıs'ta Türk Eserleri*, 2. Baskı, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
 ATAR Fahreddin (1979), *İslâm Adliye Teşkilâtı*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay.
 AYDIN M. Âkif (2005), *Türk Hukuk Tarihi*, 5. Baskı, İstanbul: Hars Yay.
 BEDEVİ Vergi (1966), *Kıbrıs Tarihi*, 2. Baskı, Lefkoşa: Kıbrıs Türk Tarih Kurumu.
 CİN Halil – AKYILMAZ Gül (2003), *Türk Hukuk Tarihi*, Konya: Sayram Yay.
 ÇEVİKEL Nuri (2006), *Kıbrıs Akdeniz'de Bir Osmanlı Adası (1570-1878)*, İstanbul: 47 Numara Yay.
 _____ (2000) *Kıbrıs Eyaleti*, Gazi Mağusa: Doğu Akdeniz Üniversitesi Basımevi.
 D'OHSON, *Tableau Général de l'Empire Ottoman*, yay.y., Paris, ty.
 DÜZDAĞ M. Ertuğrul (1972), *Şeyhülislâm Ebussuud Efendi Fetvâları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, İstanbul: Enderun Kitapevi.
 DÜZENLİ Pehlül (2012), *Şeyhülislâm Ebussuud Efendi ve Fetvâları*, İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yay.

EKİNCİ Ekrem Buğra (2008), *Osmanlı Hukuku*, İstanbul: Arı Sanat Yay.

GAZİOĞLU Ahmet C. (1994), *Kıbrıs'ta Türkler 1570-1878*, Lefkoşa: Kıbrıs Araştırma-Yayın Merkezi.

GRADEVA Rossitsa (2004), *Rumeli Under the Ottomans, 15th-18th Centuries: Institutions And Communities*, İstanbul: The Isis Press.

JENNINGS, Ronald C. (1993), *Christians and Muslims in Ottoman Cyprus and the Mediterranean World, 1571-1640*, New York: New York University Press.

KENANOĞLU M. Macit (2004), *Osmanlı Millet Sistemi: Mit ve Gerçek*, İstanbul: Klasik Yay.

MAIER F. Georg (1968), *Cyprus From Earliest Time to the Present Day*, London: Elek Books Ltd.

ORTAYLI İlber (1994), *Osmanlı Devleti'nde Kadı*, Ankara: Turhan Kitapevi.

PAKALIN Mehmet Zeki (1993), *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I-III, 3. Baskı, Millî Eğitim Bakanlığı, Ankara.

URAL İbrahim – ÖZCAN Salih (1995), *Sadeleştirilmiş Mecelle*, İstanbul: Fey Vakfı.

UZUNÇARŞILI İsmail H. (1965), *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Makale ve Maddeler

ÇİÇEK Kemal (2001), "Cemaat Mahkemesinden Kadı Mahkemesine Zimmîlerin Tercihî", *Pax Ottomana Studies in Memoriam Prof. Dr. Nejat Göyünç*, ed. Kemal Çiçek, Ankara: ss. 31-49.

ÇİĞDEM Recep (2004), "The Judicial Registers of the Bakchisaray/Crimea Law Court: A Study of Ghasb (Illegal Possession and Occupation) and İtlaf (Destruction)" *D.E.Ü.İ.F.D.*, S. 20, İzmir: ss.167-199.

GEDİKLİ Fethi (2005), "Osmanlı Hukuk Tarihi Kaynağı Olarak Şer'iyeye Sicilleri", *T.A.L.İ.D.*, C. III, S. 5, İstanbul: ss. 187-213.

JENNINGS, Ronald C. (1999), "Divorce in the Ottoman Sharia Court of Cyprus, 1580-1640" *Studies on Ottoman Social History in the Sixteenth and Seventeenth Centuries: Women, Zimmis and Sharia Courts in Kayseri, Cyprus and Trabzon*, The Isis Press, İstanbul: pp. 517-531.

_____ (1999) "The Use of Oaths of Denials at an Ottoman Sharia Court: Lefkoşa (Nicosia), 1580-1640", *Studies on Ottoman Social History in the Sixteenth and Seventeenth Centuries: Women, Zimmis and Sharia Courts in Kayseri, Cyprus and Trabzon*, The Isis Press, İstanbul: pp. 539-553.

_____ (1999) "Women in Early 17th Century Ottoman Judicial Records-The Sharia Court of Anatolian Kayseri", *Studies on Ottoman Social History in the Sixteenth and Seventeenth Centuries: Women, Zimmis and Sharia Courts in Kayseri, Cyprus and Trabzon*, The Isis Press, İstanbul: pp. 143-201.

_____ (1999) "Kadı, Court, and Legal procedure in 17th Century Ottoman Kayseri", *Studies on Ottoman Social History in the Sixteenth and Seventeenth Centuries: Women, Zimmis and Sharia Courts in Kayseri, Cyprus and Trabzon*, The Isis Press, İstanbul: pp. 295-326.

_____ (1999) "Archival Materials and Research Facilities in the Cyprus Turkish Federated State: Ottoman Empire, British Empire, Cyprus Republic", *Studies on Ottoman Social History in the Sixteenth and Seventeenth Centuries: Women, Zimmis and Sharia Courts in Kayseri, Cyprus and Trabzon*, The Isis Press, İstanbul: pp. 567-582.

KAYA Süleyman(2008), "Sak", *DİA*, C. XXX, İstanbul: ss. 586-587.

TAMDOĞAN Işık (2008), "Sulh in the 18th Century Ottoman Courts of Üsküdar and Adana" *Islamic Law and Society*, No. 15/1, Leiden: pp. 55-83.

UĞUR Yunus (2010), "Şer'iyeye Sicilleri", *DİA*, C. XXXIX, İstanbul: ss. 8-11.

UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı (1935), "Şer'î Mahkeme Sicilleri", *Ülkü Halkevleri Dergisi*, C. 5, S. 29, Temmuz, ss. 365-368.

YAMAN T. Mümtaz (1938), "Şer'î Mahkeme Sicilleri", *Ülkü Halkevleri Dergisi*, C. 12, S. 68, İlk Teşrin, ss. 153-164.

Diğer Kaynaklar

BEDEVİ Vergi (1971), "Kıbrıs Şer'î Mahkeme Sicilleri Üzerinde Araştırmalar", *Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi (14-19 Nisan 1969) Türk Heyeti Tebliğleri*, Ankara: ss. 139-148.

ÇİÇEK Kemal (1992), *Zimmis (Non-Muslims) of Cyprus in the Sharia Court 1110/39 A.H. / 1698-1726 A.D.*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, The Faculty of Arts of the University of Birmingham.

ÇİĞDEM, Recep (2001), *The Register of the Law Court of Istanbul 1612-1613: A Legal Analysis*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of Manchester the Department of Middle Eastern Studies.

ERDOĞAN Mehmet (1998), *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Rağbet Yay.

ERKAN Nevzat (2012), *18. yy'ın İlk Yarısında Üsküdar'da Müslim-Gayrimüslim İlişkileri-Şer'iyye Sicilleri ve Müdevvel Kaynaklar Işığında*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

GEDİKLİ Fethi (2007), "Şer'iyye Sicillerinin Hukuk Tarihi Açısından Önemi ve Sicillere Dayalı Araştırmalar", *Dünden Bugüne Osmanlı Araştırmaları-Tespitler-Problemler-Teklifler*, ed. Ali Akyıldız v.dğr., İstanbul: T.D.V. Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, ss. 73-96.

GÜLER Ümit (2015), *17. ve 18. Yüzyıl Kıbrıs Şer'iyye Sicillerine Göre Müslüman-Zimmî İlişkileri ve İslâm Hukuku Açısından Tahlili*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bil. Enst.

_____ (2016), "17. ve 18. Yüzyıl Kıbrıs'ındaki Müslüman-Gayri Müslim (zimmî) Hukukî İlişkileri Üzerine İslâm Medenî Hukuku Bağlamında Bir Değerlendirme", *Osmanlı Döneminde Kıbrıs Uluslararası Sempozyum Bildiriler*, Edit. Mehmet Mahfuz Söylemez ve diğ., İstanbul: ss. 230-249.

KASAPOĞLU Mustafa Kemal (2013), "Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ndeki Arşiv Merkezleri", *Osmanlı Coğrafyası Kültürel Arşiv Mirasının Yönetimi ve Tapu Arşivlerinin Rolü Uluslararası Kongresi 21-23 Kasım 2012 Bildiriler*, I-III, Ankara: Korza Yay., C. III, ss. 927-936.

ZEKÂ Mehmet (1971), "Kıbrıs'ın Sivil ve Ağır Ceza Mahkemeleri'nde Osmanlı Devri'nde (1571-1878) Tatbik Edilen Kanunlara ve Bu Mahkemelerin Yapısı ve Tarihçesine Kısa Bir Bakış", *Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi (14-19 Nisan 1969) Türk Heyeti Tebliğleri*, Ankara: ss. 175-185.